

8299

NORRBOTTEN

Landsmåls- och Folkminnesarkivet
Uppsala

Överkalix

21/3 1935

Brännman, Konrad, 1935

Svar på ULMA:s frågelista 16 Brödet
och dess tillredning

45 bl.4:o

9 teckn.

8299

246050

Föreliggande svar på Landsmålsarkivets
i Uppsala fråglista M. 16. om brödet och
dess tillredning avser förhållandena på
Tallvik, Överkalix s. n. Norrbottens län.

Meddelare är torparhustrun
Margaretha Sofia Samuelsson född 30 juni
1862 på Tallvik.

Ordet bäga 'baka' användes endast om
tillredning av bröd.

tema: bäga, bäga, bäga.

Om tillredning av pannkaka säger
man: dxëra slöten (b. pl.)

tema: dxëra, dxööt, dxoof 'göra'.

I ästliga delar blir dx-gjëra och i vissa
till finsktalande områden gränsande byar
blir det fjëra så t. ex. i Hirvijärvi.

dxëra dxëimane (s. pl.) blir i H. fjëra
fjëimane: dift ei blir ai. dxëiman se nedan.

fem sg. obf. sl**ö**te sg. bf. sl**ö**ta
pl. obf. sl**ö**te pl. bf. sl**ö**ten
bäga över hela arbetet.

Filer för bakning.

Stor bönder ha bakat två gånger om året. På hösten strax efter Mikael och på våren vid påsk tid.

Om vörbakningen sade man, att man bäga op 'baka upp'. Nijst motsvarande uttryck hade man ej för hiebakningen.

bägakvinnan är det enda namn man har för 'bakkvinnan'. I. v. s. en kvinna, som deltar i bakning i hemmet.

bäga 'bakstuga' & kvinna 'kvinna'
bakstuga heter äro bägstugor.
stuga 'stuga'.

Landsmålsarkivet Uppsala 8299
Konrad Brännman. 1935. ÖVERKALIX

NB.

Frgl. 16

Y Mkt sugpekt!
(M)

{[?]}

fem. sg. obj. bågö	sg. bf. bågö
pl. obj. bågö	pl. bf. bågöin
fem. sg. obj. küina	sg. bf. küina
pl. obj. küina	pl. bf. küinan
fem. sg. obj. stüa	sg. bf. stüa
pl. obj. stüa	pl. bf. stüin

Stu vara bågöküina är inget yrke
Varje kvinna skall kunna baka tunn
bröd. Det hör till hemsysslorna.

Första yrkesbayaren kom till kyrko-
byn på 1860-talet. De yrkesbayare köpte
man marknadsdå vetelängder-wärdde
(ms. bf.)

I Bränna fanns under fru P:s
ungdoms tid två kvinnor = els-gröta och
östi-brén Marta = 'Elsas Gröta och
Marta östi Bränna' vilka bakade
vetelängder och sålde dessa under

helgerna. a-els-gröta och ägsti-bröden
 märlta bröggje köd-til värdts o
 sälli 'Ehas Greta och Marta äit i Kännna
 brukade 'kladda tui' vetelängder och
 sälja.' Pajkarna köpte av dessa bröd
 tui flickorna. Så en pajke mötte en flicka
 på vägen seer på marknadsplatsen
 drog han henne i armen seer tog henne
 om halsen och sade: lät os gör til-
 äls-gröta. Sii fick så flickan en
 pisse med vetelbröd.

II. Memånna friyor om brödet.

Man sade om brödet - gislöne - 'gudslänt'.
 Dessa uttryck hade man även om
 korn skörden.

Om man tappade en bit bröd
 på golvet, så skulle man antil taya
 upp det, ty det var synd att låta det

Landsmålsarkivet Uppsala 8299
 Konrad Brännman, 1935. ÖVERKALIX
 NB.
 Figl. 16

ligga under fånema. tē-ōp brōvne
 enas kändze gu hēyts ōp brōkärjen
 tag upp brōdet, eljest kanske End
 'hunkar' upp brōdkärjen'

tē unp. av tē 'taga
 tema: tē, tōā, tōy inf. tē
 mask sg. obj. tē sg. bf. tēn 'tā'
 pl. obj. tē pl. bf. tēna.

I hēyts hör man hos samma person
 ibland t ibland icke: hēyys. Hos flera
 äldre personer med äldre språkformer har
 jag hört hēyys, sällan hēyts. In Lau-
 vänder bägge växelvis. Vilken som dominerar
 är värt att säga. Hos unga höres

ofta hēyvk. hēyvk vətne
 tema: hēyts, hēytsē, hēytsēt
 tema: hēyys, hēyysē, hēyyst
 tema: hēyvk, hēyvkēt, hēyvkēt

Landsmålsarkivet Uppsala 8299
 Konrad Brännman. 1935. ÖVERKALIX

NB.

Fgl. 16

Nu ordet brödkory - bröckäre - förekommer är anmärkningsvärt, därför äro dessa tingest aldrig använts för. Man har burit in brödet i famnen och lagt det direkt på bordet.

mask. sg. obj. kärre   sg. bf. kärjen
pl. obj. kärre   pl. bf. kärja

Slaktbiten har segesmannen aldrig hört ömtalas. Läroord finnes något, som kallas skwēit

mask. sg. obj. skwēit,   sg. bf. skwēin 71.
pl. obj. skwēit   pl. bf. skwēita

Det var den sista kärven på åkern, som kallasdes så. Den som fick denna ansågs under året bli mor eller far. Den tröskades särskilt, men hur man foifar med kornet och mjölet ur denna vet ej segesmannen.

Landsmålsarkivet Uppsala 8299
Konrad Brännman. 1935. ÖVERKALIX
NB.
Frgl. 16

tema: véid, vét, vét

fem. sg. obj. véid, sg. bf. véida

du äta utan sovel - tugg-si

tema: tugg, tüge, tüge 'tugga'

du äta frukost och mellanmät-rösk-si

tema: rösk, röske, röske.

du äta middag och kväusmät-äta 73

tema äta, ät, ät 'äta'

seu, som är bakat tre bröd, heter
bröire

neutr. sg. obj. brö sg. bf. bröire

pl. obj. brö pl. bf. bröira

vi ha öllt bröire 'vi ha shut^{med}bröd'

En bala bröd heter: i brötüig

En bit bröd heter: i brösmäl

En större stycke bröd heter: i bröflänke

fem. sg. obj. brötüig sg. bf. brötüiga

pl. obj. brötüig pl. bf. brötügen

fem. s. obf. brösmät s. bf. brösmäte
 pl. obf. brösmät pl. bf. brösmäta
 fem. s. obf. bröftäyke s. bf. bröftäyke
 pl. obf. bröftäyke pl. bf. bröftäyken
 Brödets ämiskaper

Jaiskö bröd - fesk bröire

Ljalänsbröd - föras bröire

Skets bröd - jär bröire ännu jär bröire

Ungligt bröd - möta bröire. Öra ät

man s. s. hauer ät djuren gav man av de. Det
 anses nämligen skadligt.

Med biil menas 'limpa'. wäide (se. bil. 3)

och med köka 'kaka'.

fem s. obf. biil s. bf. biila

pl. obf. biil pl. bf. biilen

neutr. s. bf. wäide (endast betyft i s. s.)

fem s. obf. köka s. bf. köka

pl. obf. köka pl. bf. köken

Landsmålsarkivet Uppsala 8299
 Konrad Brännman 1935. ÖVERKALIX
 NB.
 Frgl. 16

III. Bakuzn och bakredskap.

Var gård hade i ommärket sin bakstuga, som på mindre gårdar användes även till sommarstuga. Bazarstuga eller bakstuga - bögå (se sid 203). se fig 1.

Fig 1: A Bakbordet - bögabösk

Fig 1: B Bakuzn - bögåöm

Fig 1: C Platsen mellan väggen och bordet där brödet lägges efter gräddningen.

Fig 1: D, här har träpet sin plats.

neutr. sg. obj. bögabösk sg. bf. bögaböskte
pl. obj. bögabösk pl. bf. bögaböskta

Bakuzn fig 203.

mask. sg. obj. bögåöm sg. bf. bögåömen
pl. obj. bögåöm pl. bf. bögåöma

From O. k. s. n. har man i gårdar haft endast denna sortens uzna. Ingen sk. leruzn eller stouzn kommer man till

Landsmålsarkivet Uppsala 8299
Konrad Brännman. 1935. ÖVERKALIX
NB.
Frgl. 16

Ugnet är mural av obränt tegel, men de ytor som komma i beröring med stulen och råkängarna äro av bränt tegel. Teglets storlek är 10x6 tum och till en ugn av vanligt storlek ät gå 500 tegel. Det var ej vanligt att bak sidan av ugnen fyg 2: E fjälning 'kärning' gick utan för stugans vägg, men det fanns en och annan som holl sådana bakstuga. En liten gård-torpstuga på Faerwike hade ugnen bakstuga, utan bakade i ledugården. Muren där var mural såsom en vanligt bakugn.

fem sq. ofv. fjälning sq. ofv. fjälninga
 pl. ofv. fjälning pl. ofv. fjälningen
 äro gammal kränna.

Fyg 2: D är tegelmassa. Fyg 2: c, d, e, f. är hela ugnen. Vid lingen a-b. är valvet dränman, två- och längdsektion synes värvat och dess konstruktion

fyg 4 A o B. A: a-b. valvet i tvåsektion B: a-b. i längdsektion

Landsmålsarkivet Uppsala 8299
 Konrad Brännman. 1935. ÖVERKALIX
 NB.
 Fygl. 16

Rummet fram för valvet kallas ömsgröa
 fig 3: B, fig 4: c-d. Hela rummet fig 3: C kallas
 om och ärilen, - "örl" fig 4: e. - bakugnens-
 botten. Boten är plan och lutar ej åt
 något håll. Man gräddar direkt på stuvorna

I bakugnens muren finnes även öppen spis
 fig 3: C och fig 5 A, fig 2: A.

Spis - 'spörs' - öppen spis - 'örl spörs' -

Fig 2: F och 5: B är vedplats - baka mörar (fy det)
 'bakom muren' är det gängse namnet
 för denna plats.

Fig 3: H är en järnstäng - stöpp
 som stöttar upp kranzen D - mör-
 skåpa. Fig 3: G och Fig 5: G är sidorna
 i spisen - lövr.

Fig 3: A och fig 5: D, nedersta delen av muren
 är klädd med trä. Den kallas sil

Fig 3: E, ovanför kranzen fig 3: D tar man

Landsmålsarkivet Uppsala 8299
 Konrad Brännman. 1935. ÖVERKALIX
 NB.
 Fgl. 16

ihop muren så att en kupa bildas över
spisen och en över bakugnen. Dessa
valv kallas - wölvra 'valv.'

Fig 3: F och fig 5: F : spjäll - spel - en för spisen
och en för bakugnen.

Fig 3: B. Öppning - ~~öppning~~ - ömsmön
mask. sg. obj. spöis sg. bf. spöisen
pl. obj. spöis pl. bf. spöisa
Spisen i sin helhet. Då man vill be-
fektna spöta hånden säger man 'be spöisa
(sg. dat.)

mask. sg. obj. mäör sg. bf. mäörn
pl. obj. mäör pl. bf. mäöra.
fem. sg. obj. mäörkööt, sg. bf. mäörkööta
pl. obj. mäörkööt pl. bf. mäörkööten.
mask. sg. obj. stölp sg. bf. stölpén
pl. obj. stölp pl. bf. stölpá

neutr. sg. obf. dréimán sg. bf. dréimane
 pl. obf. dréimán pl. bf. dréimana
 dréimán (se rit. 1) drú kan man í bland fá
 húa - or - dréimán, dréim 'gömma'

2.
 Hr Pehl
 (ve)

(fem) sg. obf. wóter sg. bf. wówa 29.
 pl. obf. wóter pl. bf. wówen

neutr. sg. obf. spíl sg. bf. spíle
 pl. obf. spíl pl. bf. spíla.

mask. sg. obf. òmsmón sg. bf. òmsmón
 pl. obf. òmsmón pl. bf. òmsmóna.

fem. sg. obf. síl sg. bf. síla
 pl. obf. síl pl. bf. sílen.

fem. sg. obf. léir sg. bf. léira
 pl. obf. léir pl. bf. léiren.

mask. sg. obf. érl sg. bf. érlu
 pl. obf. érl pl. bf. érla

Bakrod - bågövéir. Kartiu är gran bätt.

mask. sg. obf. bågövéir sg. bf. bågövein

Landsmålsarkivet Uppsala 8299
 Konrad Brännman. 1935. ÖVERKALIX
 NB.
 Fagl. 16

Om man värmer upp ugnen har man
ved kliven i små delar. Under själva
grildningen har man större ved.

Om ulla upp ugnen: il öba
tema: il, ile, ile. 'elda'.

Veden läggs i kors så, att bästa drayen
erhålls. Ugnen skall eldas så, att åriken
blir jämn varm.

Ugnskäppen - brennstaka - användes
till att slå sönder bränderna och fördela
kolen över åriken. Då man eldar ugnen
varm och spritt ut kolen, stängs man
till ugnen med en lucka av trä
'ömsläge' så att ugnen får värmen.

Sedan ugnen fått stå en stund öppnas den
och kolen sopas ut med en kvast av
hjärtkris - ömskvast - brän vid kak-
bak. Vid tunnbrödsbakning sopas man

Landsmålsarkivet Uppsala 8299
Konrad Brännman. 1935. ÖVERKALIX

NB.

Fgl. 16

sj ut kolen utan att omse sidor. Ugnen eldas nämligen jämt hela tiden vid lumbrodsbaken.

Temperaturen i ugnen provas vid kakbakning med en provkaka. En aukt för het ugn får sti och svalna - köy - a Kallna - köy, svalna, slätig, kallna av köy - a.

tema: köy, köye, köye

På eldning försiggick under pågående bakning, hade man elden på årirens bäge sidor och innerst.

På Tarevick hade byn en gemensam bagerstuga - förreningss böggö - eller allmänare - allmenyga - 'allmänning' mask. sg. obf. brëndstaka, sg. bf. brëndstak^{en} pl. obf. brëndstaka pl. bf. brëndstak^{ana} För brënd höres ofta bründ, vilken form som dominerar är svårt att avgöra.

Landsmålsarkivet Uppsala 8299
Konrad Brännman. 1935. ÖVERKALIX
NB.
Frgl. 16

neutr. sg. obf. ömsläg sg. bf. ömsläge
 pl. obf. ömsläg pl. bf. ömsläga
 mask. sg. obf. ömskwäst sg. bf. ömskwästn ^{32w.}
 pl. obf. ömskwäst pl. bf. ömskwästa
 fem. sg. obf. älmenyg sg. bf. älmenyga
 pl. obf. älmenyg pl. bf. älmenygen
 Väffeljärnen - väffeljärn - köptes. be voro
^{och kunde} avlänga och avsedda för en väffel med
 olika mönster.

Pann kakor - sl**ö**b - först i senare tider
 bakbordit - böggobord (bågn. till 10.) -
 står vid ena väggarna i bakstugan med
 ena bakugns öppningen (se fig 1. A.)
 De står där alltid.

Bakträt - böggoträt - är av furu,
 i regel är det gjord av en enda klabb
 så att man verktyget denna.

Vanliga storleken är 1m x 0,5m.

neutr. ^{ly. obf.} böjtrå^v sy. bf. böjtrå^v

pl. obf. böjtrå pl. bf. böjtrå^v

degen knodas med händerna - knöra - 106

tema: knöra, knöra, knöra

även knöra, knåd, knät sy. d och f.

Man fövvarar mjölet i säckar.

Kavel - kavel - med två handtag och hel-
svanor samt slät

mask sy. obf. kavel sy. bf. kavel

pl. bf. kavel pl. bf. kavela

Ur träget lyfts degen upp med en - däckskop.

neutr. sy. obf. däckskop sy. bf. däckskopa

pl. obf. däckskop pl. bf. däckskopen

Nu tåga upp degen ur träget - lå op boadägen

'tåga upp boadägen: böst-däi 'bord-deg.'

mask. sy. obf. däi sy. bf. dägen

pl. obf. däi pl. bf. däiga

däiga adj. 'degig.'

Landsmålsarkivet Uppsala 8299
Konrad Brännman. 1935. ÖVERKALIX
NB.

Fgl. 16

Brödet införas i ugnen med den stora, runda
brödspaden - böggöfitt - fig 5: A. Seer då det
gällde tunnbröd. Fig 5: A: a-fitt - och b hänter.
Vid kalbakening använde man gräddspaden -
gräddspjötka - fig 5: C.

fem. sg. obf. böggöfitt   sg. bf. böggöfita
 pl. obf. böggöfitt   pl. bf. böggöfiten.
 fita även i betydelsen 'hylla'; i skåp etc.
 fem. ^{sg. obf.} gräddspjötka   sg. bf. gräddspjötka
 pl. obf. gräddspjötka.   pl. bf. gräddspjötken.

För att lägga på brödet under kavlingen
samt till att flytta upp brödet från bordet
upp på 'böggöfitt' (sg. bf. dat.) använde man
sig av en spade fig 5: B kallad böggöspjötka ^{40 d. (böd.)}
 fem. sg. obf. böggöspjötka mjukt är än $\frac{1}{2}$ höies hos
 någon person. sålunda böggöspjötka, men då blis
 s-s och g-t.

G. Pihl O.k. målet sid 40 under d. Fr. Pihl skriver

Landsmålsarkivet Uppsala 8299
 Konrad Brännman. 1935. ÖVERKALIX
 NB.
 Frgl. 16

bod^oä^og, med endast o i bot skall absolut
 vara bo^oä^og, med ou skall vara öu
 Följaktligen bo^oä^og. På Lyngen höres
 hos några bo^oä^og. Lyngen gammalt bruk.
 Samma arbete sid 41 under s^o k^oä^og
 I k^oä^og höres ej k^o äs och blir då k^oä^og
 så k^o höres blir s - s aut^o k^oä^og

Man hade inte särskilda bräder men
 plankor att lägga kakor på. Kakorna ha lagts
 på en haumbädd på golvet och 2 efter gräddningen
 För gräddningen lägger man dem på bordet
 och på säckar på golvet

Nagg - n^og^o - gjorde man av vinfjädra,
 k^oä^oande en disktrage. Vid naggning använde
 man sig av två naggar, en för var hand
 Nummera användes man ej så
 mycket denna slags nagg, utan s.k. rull-
 nagg, som köpes. Då man bakar kakor

Landsmålsarkivet Uppsala 8299
 Konrad Brännman. 1935. ÖVERKALIX
 NB.

Frgl. 16

använder man en 'hønpig' omvæl. med hønpik
 fem. sg. obf. nøg sg. bf. nøga
 pl. obf. nøg pl. bf. nøgen.
 mask. sg. obf. hønpig sg. bf. hønpigen
 pl. obf. hønpig pl. bf. hønpiga
 mask. sg. obf. hønpik sg. bf. hønpiken
 pl. obf. hønpik pl. bf. hønpika

IV. Varar biødet beredes.

Man har i alle tider haft korn - sællan
 rå, aldrig havre. Sællan korn har malt
 til kornmjøl og været sammansmalt.

Med sammansmalt mjøl menes mjøl været
 agnsmaa kornets skal - særen-ly tiktats
 sammansætt mjøl - sæmannøfte mite
 Til halmkjøl har man tagt mjøl av
 bælte kornet - strækøj, 'strickorn', det
 korn som fløj længst vid kastningen
 se fig. 1. (man stækkde kornet og agnar æt

Landsmålsarkivet Uppsala 8299
 Konrad Brännman. 1935. ÖVERKALIX
 NB.
 Frgl. 16

genom en kasta-drösan mot riens vägg)
 Si det var gott är ty man endast
 bästa komet till brödkål-bröskor

Si med sämre skörd tog man även läte-
 kom - lätkon - fig 7:2. Fig 7:3 lätkom blandat
 med svinor 7:4agnar. Rågköples är trävaru-
 bolaget i Överkalix (hyteshandel). Råg-rå
 Vetebröd sig segesmannen vid 14-15 års
 ålder på marknaden.

Skrådkakan-skretkök~~et~~ - bakat av råg-
 sikt.

No brödmjöllet tog man det, som sig ut att
 vara bäst, siktade det, och då man gjorde degen
 blandades mjölet i sump. Käror bakades helg-
 daysbröd. Mjöl till vanligt bröd har ej siktats
 annat än till utbakningsmjöl. Vete gjordes
 för att på brödet att hälla ihop.

pl. bf. sären 'sador', det skal som tæcher
komet. sära brøire 'sådigt brød'

strækön (brøje or kran sid)

neutr. sg. of. kön sg. bf. köne

pl. of. kön pl. bf. köne

the ha kime mütse köne i ar 'det har
kommit myket kom i år.

brøseir 'brødsad', sad om malet til brødmjøl.

fem. sg. of. brøseira sg. bf. brøseira

ræn mask. sg. bf. 'ræg'

sg. of. ræ endast beleyd i förbindelse med adj.

or. diktan ræ 'bra ræg.'

mite mjøl

neutr. sg. bf. mite. sg. of. mit beleyd endast

i förbindelse med adj. gót mit

såmanmøh mite men i såmanmøh

mit 'en sammansatt mjøl.

Kryddor - kröydan

fem. s. of. kröydan pl. of. kröydana

V. Om deg och jämsing.

däi och däia, 'deg' och 'deyig' se nit 18.

Sätta deg - drära däien.

deg ten kombiöd - lumbiöd - göres bakdagens morgon, Fin kakor (räg- och skräd-) kvällen före.

Kommjölldeg göres i käst vatten. Hela dagen har satts på en gång. Hela degen = träget fucit. Det händer att man får röia ihopp deg 2-3 gånger om dagen. Denna deg har röits med händerna.

Råzdeg - råddäv har ej röits med händerna utan med stöt - stard.

mask. s. of. stäid s. of. stäidn
pl. of. stäid s. of. stäida

Landsmålsarkivet Uppsala 8299
Konrad Brännman. 1935. ÖVERKALIX
NB.
Frgl. 16

Nu stäpa degen - stämp ute söira (s, det)
 stämp 'stampa', ute 'i' söira 'koktett
 vatten'. För söira ären köög'söin
 tema: stämp, stämp, stämp
 mask. sg. obj. söir. sg. bf. söin
 pl. obj. — pl. bf. — y. belagda.

Man stäpte mjölet i koktett vatten.
 degen gjordes så hård som möjligt. Dege
 fick stå i 3 dagar. Efter att man lätit
 degen stå i 3 dagar, tillsatte man jäst.
 Till denna deg använde man en särskild
 bytta - där bit. Bytten med degen skulle
 hållas varm. Man vecklade in den i en
 varm fäll och bäddade ned den i en
 säng. Till omknådning tillsatte man
 uppvärmt mjöl. Då man skulle grädda
 dessa kakor, provade man ugnens värme
 med papper. För papperet eld snart var

Landsmålsarkivet Uppsala 8299
 Konrad Brännman. 1935. ÖVERKALIX

NB.

Fgl. 16

uznen för het.

För liden arbetad deg är
 på degen är lagom jäst, säger man, dåren
 ger lön jäsa. Lön 'lagom', 'tillräckligt'
 tema: jäsa, jäsa, jäsa. 'jäsa
 dåren jäsa 'degen jäser

På degen jäser sakta och dåligt, säger man
 en knöver. knöver 'knoga', 'göra något
 i sakta mak'

tema: knöver, knöverer, knöverer

Endast bröd gjut på ovan stämde sätt räknas
 säson syrat.

På en baka är över, tages man deg från
 detta och bakar en kaka. Denna knodas hårt
 och trökas, om det är sommar, är det vintre
 får kakan frysa. Bröta blir jäsa ännu till
 nästa baka. Kakan kallas jästkött

Kakan förvarades i källaren eller i

nyjällären. Ordet jēst användes om all jäst.

masp. sy. of. jēst sy. of. jēstn

Dricksjäst - jēst - gjorde man själv. Man
kokade mairi och silade kaka. Brösilak
kallas - vōt. fem sy. of. vōt, sy. of. vōta

Di drickan blir slūt i ankarēt, finnes
jäst på baten. Denna förvaras på flaskor
och användes som bakjäst.

Di sagomannen var i tyngväs äldre
kom präsjästen - presjēstn.

Di degen var färdig knädat gjorde
man en kors med handen på degen.

Di denna kors jäst igen, var degen till
räckligt jäst.

VI. Brödnämsels behandling före gräddningen

Man baka ut en deg till kakor

utan: boga qat köken

boga 'boka' sil 1, qat till skinnad

est 'ute'. våra est 'vara ute'

fem. sg. of. köka sg. bf. köka

pl. of. köka pl. bf. kökion

kolle. köka.

I kabbak arbetar en person. Ugnen
knådas på kvällen före bakes. Ugnen
eldas i vanligt ordning på morgnen.

Nu baka tunnbröd - böga

Vid tunnbrödsbakning deltaga tre personer

N:1 kavlar, n:2 mappar, n:3 gräddar och

tar upp borddegen samt gör iordning
brödlämnena. Se fig 1. 2. 3. Efter var borddeg

byter man plats. 1 går till 2, 2 till 3 och 3 till 1.

Bakskivorna lämna i bakstugan
under hela dagen. De få mat och kaffe
buret till sig.

Arbetets gång:

Först layer n:3 upp borddegen - brödlämnena

Landsmålsarkivet Uppsala 8299
Konrad Brännman. 1935. ÖVERKALIX

NB.

Fgl. 16

läge (sid. 18) och lägger den på bakkbordet fig 1.E.
 Därefter skär hon lös stycksen av denna med
 en skrapa - däjsköp (sid 18). Varje stycke är
 tio stycken. Med handen klappas hon ten
 brödamnet - bröem - mot bordet. En del
 klappa ten det mellan händerna.

neutr. ^{4 obj.} bröem sg. bf. bröeme
 pl. obj. bröem pl. bf. bröema.

N: 1, den som kavlar, tager därefter hand
 om den utklappade kakan och kavlade
 ut den mot bakkbordet. Man kavlar åt
 alla sidor under det man snor
 brödet för att få det jämnare.

Med bordspaden, införd under brödet
 rör man deca. Så att det ej fastnar vid
 bordskivan. De kavlingen är färdig
 naggas n: 1 brödet på den kavlade sidan
 Fortfarande tager samma person

Landsmålsarkivet Uppsala 8299
 Konrad Brännman. 1935. ÖVERKALIX

NB.

Frgl. 16

brödspaden fig 6:B. och kastade upp brödet
 på den stora bakspaden fig 6:A. Samtidigt
 som hon kastar upp brödet - blégt op brödre
 opa böga fin meer blégt brödre opa böga
 fin - vänder hon det

Nº 2. tar nu hand om brödet och nappas
 det grundligt. På henne hänger det om brödet
 bliv gån meer y. tefar nappningen - någ-
 tagen n:3 brödet och för in det i ugnen.

Man njölar under brödet medan man
 bakar ut det. - kast mite under bröden
 Njölet som användes härtie kallas -
 dotmitasmitte. Den, som var snät om
 detta mjöl, sedes blive snät med sin man.
 hon so per snat o dotmitas mitem,
 vet snat ve para. (det).

Stu kavla ut brödet - kavet (se sid 18.)
 tema: kavet, kavete, kavete.

böjofin (dat. y). blégt 'än kasta upp något
eller vända något och heftan därvid kommer
i rörelse'. Så heter det nämligen 'blégt' om
man med en handduk viftar så, än drag
uppstår.

tema: blégt, blégte, blégte.

tema: nэг, nэгe, nэгe 'nagga'

nэг o kэгt 'springa så benen gå som
trumpinnar.

mask. sg. of. kэр sg. of. kэр

pl. of. kэрa pl. of. kэрana

Vid kakbak används man dels en form
för hela kakan med en ring i mitten för
hålslagning, dels endast en s.k. jnyfva mätt
för hålslagning -

Tjockare tunnbröd, d. s. k. häkerfjokbröire
'hakt-tjakt bröd' eller främomsbröire 'fram-
uyns bröd, gästes. Vid gästning efter utskolingen

reks brödet ihop på mitten och fick jäsa
sammaan vitet

Limpor - brät -, som voro dels avlånga
dels runda, pickades med en tunn sticka,
varefter man bredde en läftskynke över dem.
De fingo jäsa så överbredda. Man sopade
ej varken bröd (tunn.) eller kakor och limpor
före gräddningen. Men de limporna togs
ut sopades de med en borste eller viska;
~~att~~ tunnbröd sopades aldrig. Man smorde
kakor och limpor med sockervatten eller liop
dessa kareades - smör - 'småja'
tema: smör, smö^oh, smoot.

vii. Guldning.

Om gräddning sades endast - gréd
tema: gréd, gréde gréde.

Se n: 3 fän brödet på fig 6: A av n: 2
för hur in brödet på denna spade i ugnen

Nu foia in brödet i ugnen kallas: sfsjöd in
bröire 'skjuta in brödet.'

tema: sfsjöd, skjöd, sküdi.

Medan brödet låg på ugnsbotten, snurrade
man det runt en par gånger. Bides var
nästan färdigt gräddet, vände man det och
lät det ligga så en ögonblick, varefter det
toys ut. Nu vände brödet kallas blégt om
bröire. Nu snurra det runt: snöa bröire

tema: snöa, snöad, snöat

Framugns bröd har gräddats två gånger
Nu grädda brödet andra gången - brék bröire
tema: brék, brékt, brékt. Deira gjordes
för att torka brödet.

Brödet blev - éorlfise - ~~den~~ man i håll
rem från bränt mjöl - brind mibe. Man
sopsade ut detta på golvet mellan vännen
och baka bordet fig. 15. Turn- och framugns-

bröd gräddas i glesugn.

Kakor och limpor gräddas i mörk ugn.
De foias in i ugnen med kakspaden
(frägel. fig 9.) Man foia in kakor i ugnen - sätter
in k~~ä~~ka (dof). En tunnbrödsugn av normal
storlek rymmer 10-12 kakor.

En ugn med kakor - k~~ä~~ka om. Kakorna
gräddas, medan man vaktade dem.

Man provade om de varit gräddade genom
att sticka en sticka genom dem.

Det bröd sätes direkt på ugnsbänken.
Om brödet gäller bra under gräddningen,
säger man: brödre slå op. såligt: brödre
slå nei. Bröd gräddat i dålig värme, säges
bli: spid~~ä~~ brödre. Det blir segt och
svårt att tugga.

tema: slå, slös, slöy.

En kaka, som ej blivit gräddat helt igenom

utan få en degnand i mitten, säges ha
stälbrënd. 'stälbrand'

fem. stälbrënd s; bf. stälbrända
pl. of. stälbrënd, pl. bf. stälbrëndren.

Bröd, som blir skrynkligt, säges vänta
smör. smörkröänd%; ö-et i skräänd%
vacklar mellan o och ö.

fem. s; of. smörkröänd% 'smörnyka'
s; bf. smörkröänd%a
pl. of. smörkröänd%
pl. bf. smörkröänd%en.

Nu bränna brödet - swēin bröire 'sveda
brödet.

tema: swēin, swēint, swēint

De flesta skulle ha en färskt bröd
med sig, då de besökte bakstugan.

då fesk bröire 'ge färskt bröd.'

brö ansägs s; höra till god ton an s; giva

en bröd åt en besökande. Då barn kommo
 till bakstugan bakade man mindre bröd
 och gav dem.

VIII. Brödets behandling efter gräddningen.

Under bakning vintertid veks man
 ihop brödet på mitten, genast man tagit
 ut det ur ugnen, och gjorde så veck. Man veks
 ut brödet igen och lät det kaelna. Sommar-
 tid veks man ej ihop brödet, utan lät det
 kaelna först. Brödet lades på en halva-
 bädd på golvet. Limpor lade man på papper
 eller tyg, ej på halva. Tunnbröd ropades ej
 eljest, än då det var 'éirilfisi'. Framugns-
 brödet veks på mitten. Tunnbröd veks
 på två olika sätt.

förvirke och nöstvirke

förvirke 'fyrviket' veks brödet, som man
 skulle ha i hemmet. Det veks först på

mittan, sedan veks det ihop, se fig 8.

nästveks 'matsäckesbröd', veks som fig 9.

visar. De två bröd kallas även telbrödre
'tegelbröd'. tel 'tegel'!

neutr. sg. abf tel sg. bf tels

Brödet räknas i 100-tal. Nu var bonddeg
fis 40-50 bröd. Nu var det 3 bonddegår.

Man har bakat omkring 500 bröd om
dagen. femhundra brö ändan sprick
'femhundra bröd utan spricke', d. v. s.
hela och fina.

fem. sg. abf sprick sg. bf spricka
pl. abf sprick pl. bf spricken

Hällkakor togas på stänger upphängda
under taket i bakstugan. Bröden hängdes
med ariga mot ariga och rätta mot rätta.
tätt intill varandra.

Hängerna på vissa kakorna hängas heta

kegö st_ēng.

st_ēng eller lika ofta st_ēng. Jy skulle vilja skriva st_ēng och pi si vis med ē beteckna ē och kalla en sådant e för brutet e. Absolut vill jy ej skriva st_ēng. Nasalering förekommer, men ej ofta i det gemensamtälja Ö-k-målet eller centrala. I det östra området och i are sympet i Raitajärvi och Hirvijärvi förekommer däremot nasalering ofta. Därstides säges verkligen st_ēng med tydlig nasalering. I Hirvijärvi är nasaleringen så kraftig hos äldre så att en st_ēng höres mellan e och ē. Men detta byars uttal kan ej tygas svara namn för Ö-k-målet, på grund av att de i en ej så avlägsen tid varit rena lapplandsbyar samt rönt inflytande från finsktalande byar, ex. Jänkisjärvi.

sid 141. P.P. Ö-k-målet

Landsmålsarkivet Uppsala 8299
Konrad Brännman. 1935. ÖVERKALIX

NB.

Frgl. 16

sem. ^{400g} stäng sy. bf. stängga

pl. bf. stänger pl. bf. stängren

even sem. sy. bf. stäng sy. bf. stängga

pl. bf. stänger pl. bf. stängren

Brödets förvaras:

tunnbröd i 4-kantiga tevar om 100 bröd
i varje hop. Kikor och limpor i källar-
boden och obland i sådeslären^x i hållbröt

Brödet lades direkt på bordet.

Det bröd man hade inte förvarades i
en låda i matboden i brödlåra

IX. Olika brödslag

1. Vardagsbröd - wökasbrödre - var tjockare
än helgdagsbröd - hehbrödre - men av
samma deg. Bröd för främmande och vid
gästbud - d'ästbrödre. 'gästbröd.

^x sådeslär - konlar

mask. s. y. obf. könlär s. y. könlär
 pl. obf. könlär pl. bf. könlära
 fem s. y. obf. brölär s. y. brölära
 pl. obf. brölär pl. bf. brölären
 lar 'låda'

wóhas bröire, arwóhas 'vardags' adj.
 och bröire. Vardag - örkde.

hébibröire av héh adj. helgdags.

dréist bröire av dréist 'gäst'

Deia bröd var mycket tunn och i degen
 var mjölk blandad.

Frujäuighetsbröd. I Sagesmannens barndom
 bakade man en slags kakor - grotkögö-
 begen, som var tunna, ungefär som pannkakor-
 smet, var av kornmjöl och gästes inte.

Kakan formades med handen, ingen kavel
 eller något bakenmjöl användes. Kakan
 klappades fast vid spiseus sida - laiv-fiz

fig 3: S. man hade eldat på en sidan var het
så kakan var färdigt gräddat, ramlade
den ned i spisen.

Högtidsbröd och julbröd.

Julen var den enda högtiden man bakade
bättre bröd till. Limpor och kakor av
riemjöl var detta enda högtidsbrödet i de flesta
hem före 1870-talet. På 1870-talet och efter
fransk-tyiska kriget började man i hemmen
att baka vetebröd till jularna. Urygfär
samtidigt blev pepparkakor kända.

De bakades stora och ungefär som tycker.

Man började nu baka julbollar åt barn
dessa voro av riem- och vitemjöl. Bröd betraktades
såsom en ströbrot eller baka mer än en par
smakbitar till var och en.

Till begravingar bakade man
sorgringar - sorringar. Dessa voro

Landsmålsarkivet Uppsala 8299
Konrad Brännman. 1935. ÖVERKALIX
NB.
Frgl. 16

stora och delades ut som förling vid gravölets slut. Några kakor seer kakseller funnas sj. de ha kommit först i senare tid.

Potatisbröd. - potåderbrödre

Potatisen kokades och slöttes till mos. mjölkblandades i mosen. Brödet bakades som framugnsbröd.

Fästbröd - blåbrödre - . Degen gjordes av blod och råmjölk samt gäst. Det bakades som kakor med hål i samt tockades.

grökögga 'glödkaka' av gröir 'glöd'
och kögga (bijn ss. kögga.)

fem. sg. of. gröir sg. of. gröira
örkde 'vardag' ör och de 'söken'
och dag.

m. sg. of. de sg. of. den
pl. of. da pl. of. dāna

mask. sg. obj. drēst y. bf. drēstru

pl. obj. drēst pl. bf. drēsta

sorråing 'soring' av sōn 'sog' och
råing 'ring'

mask. sg. obj. sorråing y. bf. sorråingen

pl. obj. sorråing pl. bf. sorråinga

potaderbröire av potäder 'potatis'
och bröire.

fem. sg. obj. potäder y. bf. potädra

pl. obj. potäder pl. bf. potädren

blöbröire av blöa 'blod' och bröd.

mask. sg. obj. blöa y. bf. blöan

x.

Man har kastat salt i ugnen för
gräddningen, en. krysom. utgift för att
brödet ej skall svedas.

Om man vid bakningen hitade ett omålad
korn i degen, tog den, som hitade det, och

kastade det mot dörren. Kom en man
 först in efter det detta gjorts, så var han
 namne med den blivande maken. Var det
 en kvinna, så var hon namne med den
 blivande svägerskan. Den, som gjorde
 ugnstevasten, fick göra denna ugnpant
 och vacker, ty sådan som kvasten blev så
 skulle maken bli. Var halsen på kvasten
 lång så blev det en långväga friare, blev
 den kort så var friaren inte långt ifrån.
 Då brödet går sönder vid bakningen,
 kommer en, som är hungrig.

Kärlteskakan - fjeläigskaka

av fjeläig 'kärlek'

mask. ^{4. ost.} fjeläig sybf. fjeläigen

Denna kaka bakas av tunnbröddeg.

Storlek omkr. 1 dm. i diam. Och ganska tjock.

Iman man sätter in kakan i ugnen

bestämde man vilken sida, som var gossen,
och vilken som var flickan.

Påte kakan upp och blev jämn och fin
blev det partiet mellan de bägge parterna.

Påte den sida, som föreställde gossen
och den, som föreställde flickan slog ned, då
var gossen vinnig, men flickan avvisande

skan kastade in två kon i ugnen.

Om de hoppade mot varandra så var det
kärleks mellan de två man bestämt,
konen föreställde.

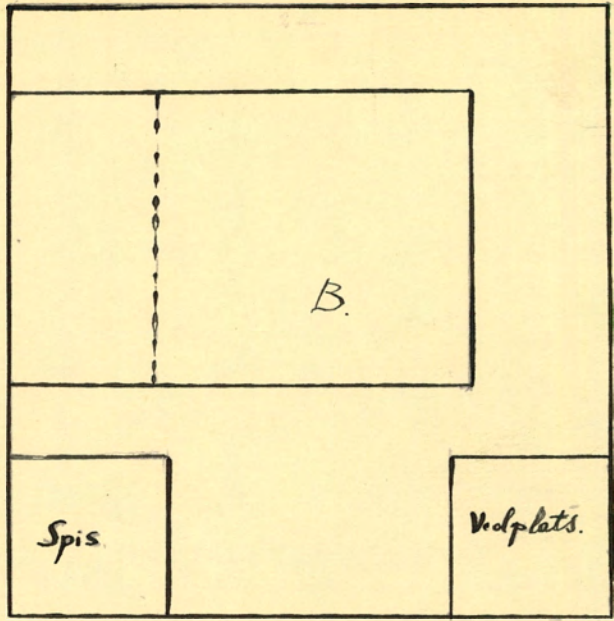
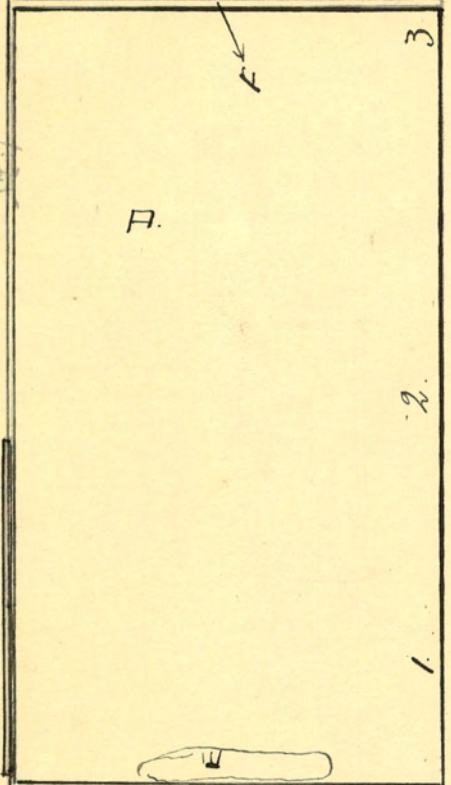
Utläsi den 10 mars. 1934.

Konrad Brännman

Ländsmålsarkivet Uppsala 8299
Konrad Brännman. 1935. ÖVERKALIX
NB.

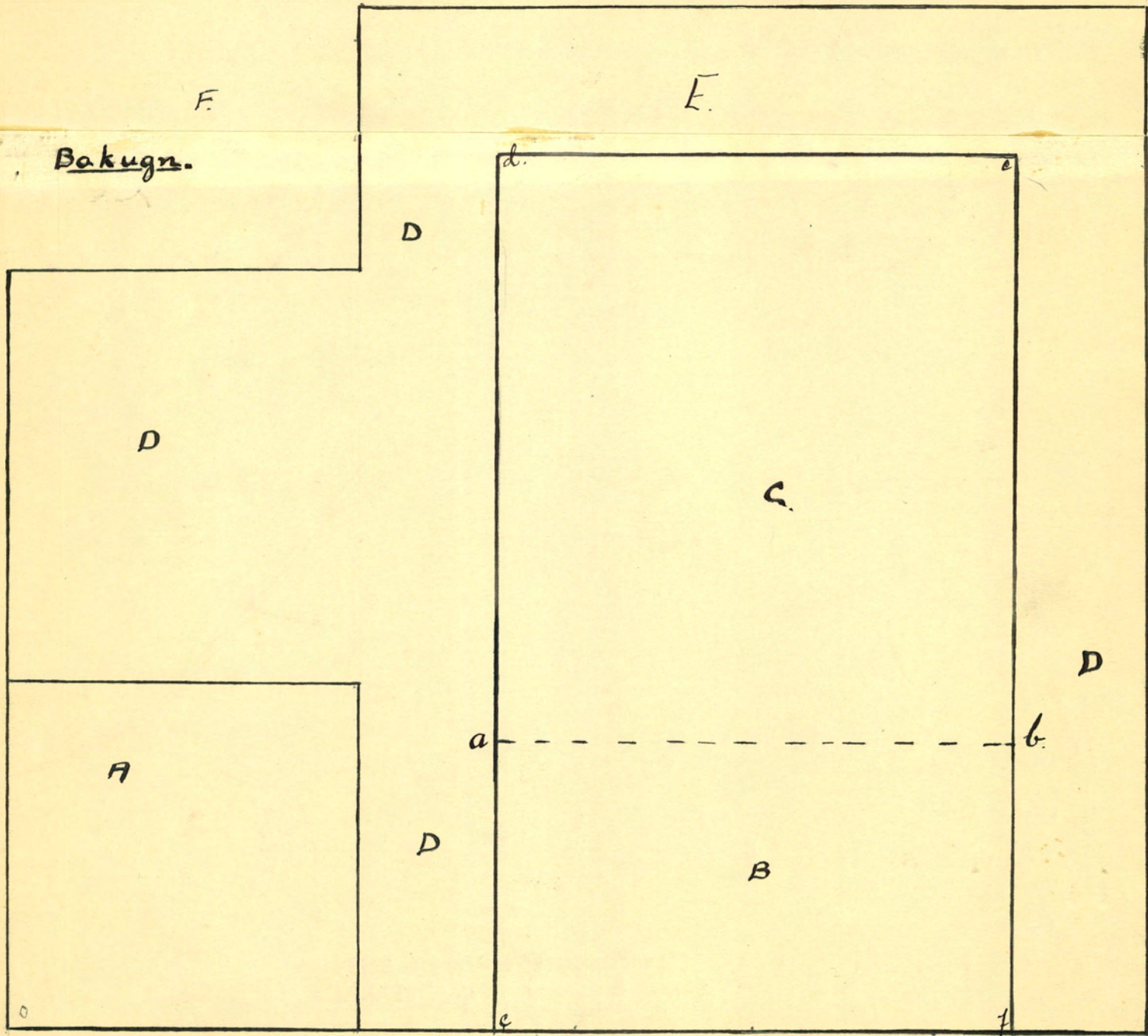
Frgl. 16

Fig. 1.

Bayning.

Fig. 2

Skala 1:10

Bakugn.
Skala 1:10

Fig. 3

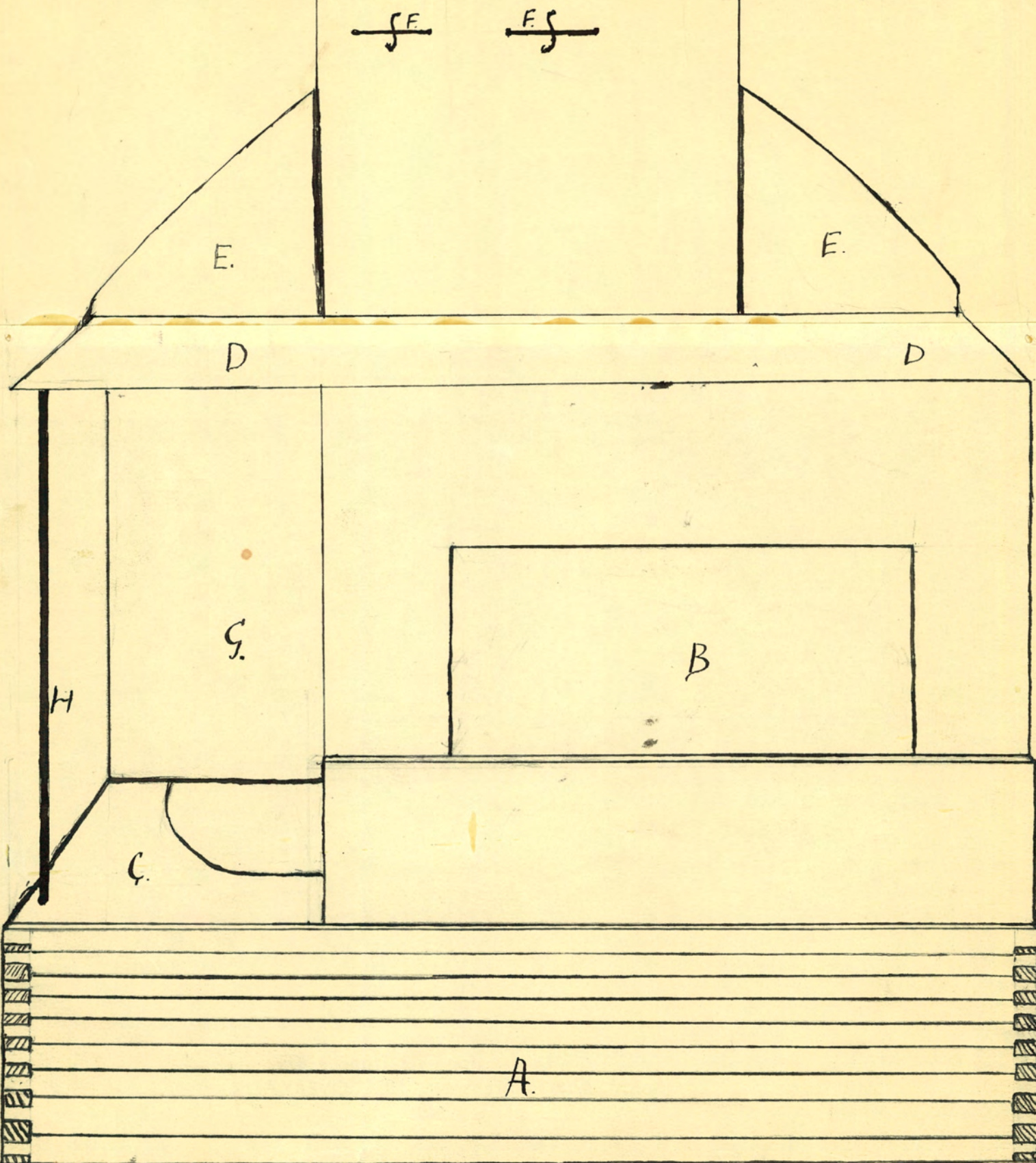
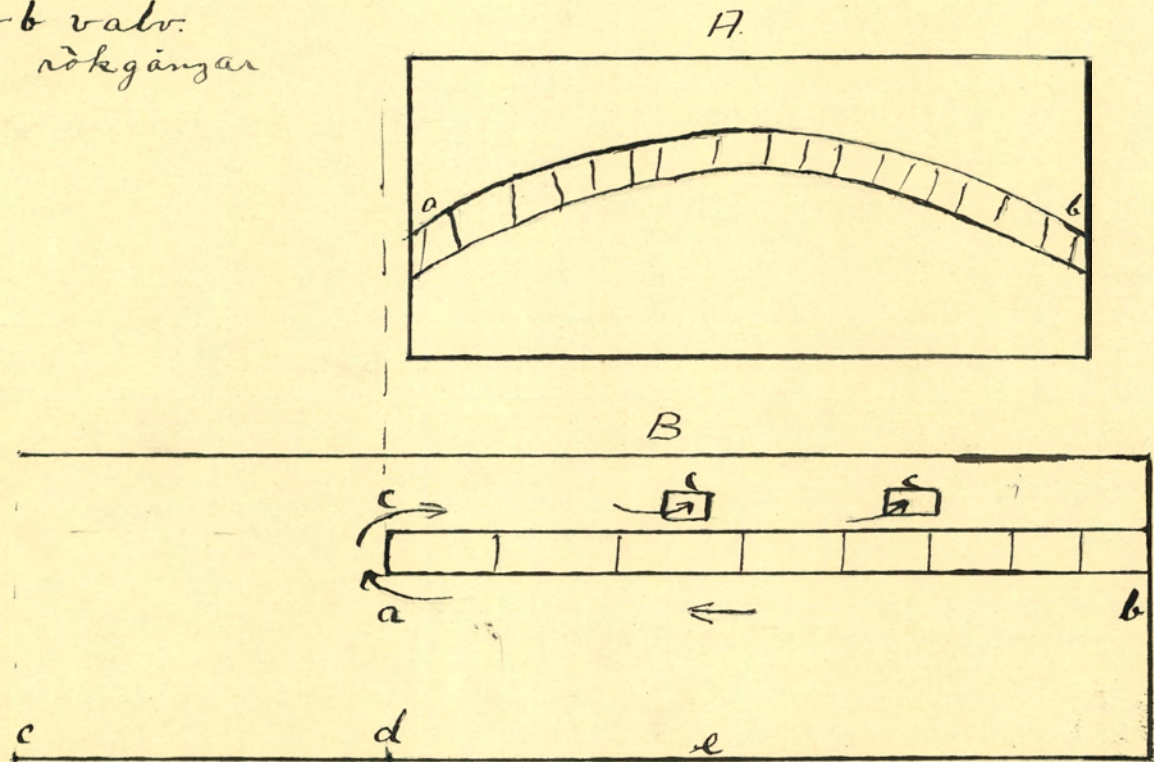

Fig 4.

TVÄR- och LÄNGDSEKTION AV BAKENEN

A. a-b valv, linjen a-b fig 9

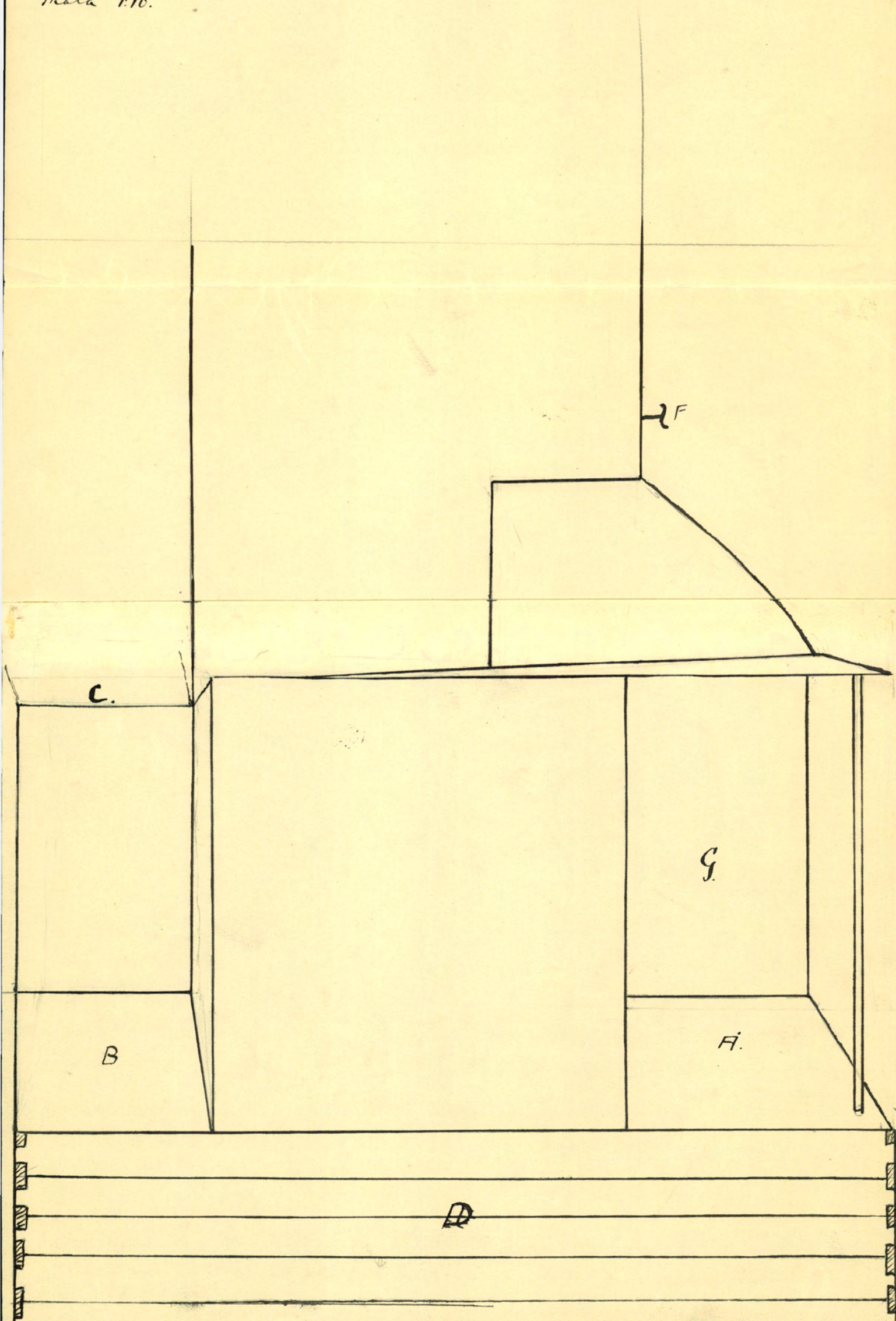
B. a-b valv.
c rökgångar

Skala 1:10

Bakugn.
Skala 1:10.

Fig. 5.

- A. Rund bakspade
- B. Bord bakspade
- C. Gräddspade.

A. Fig 6.

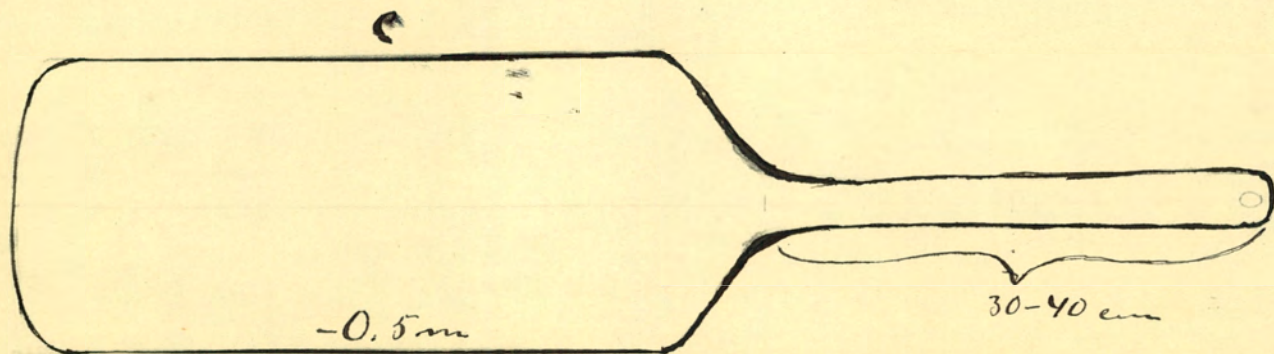
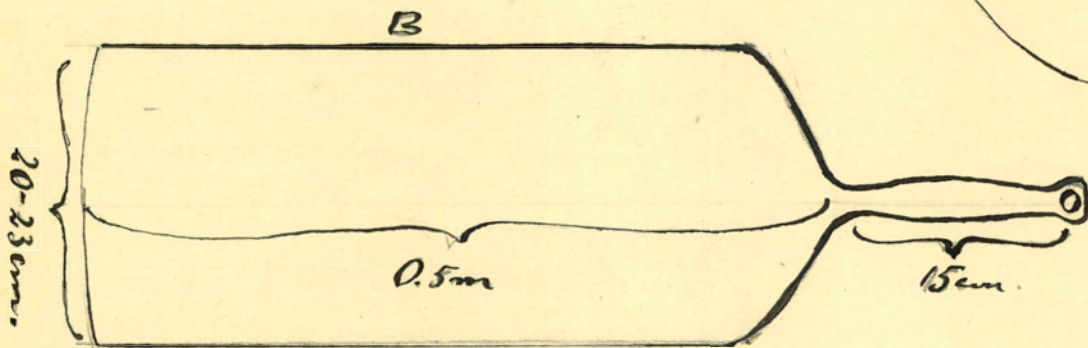
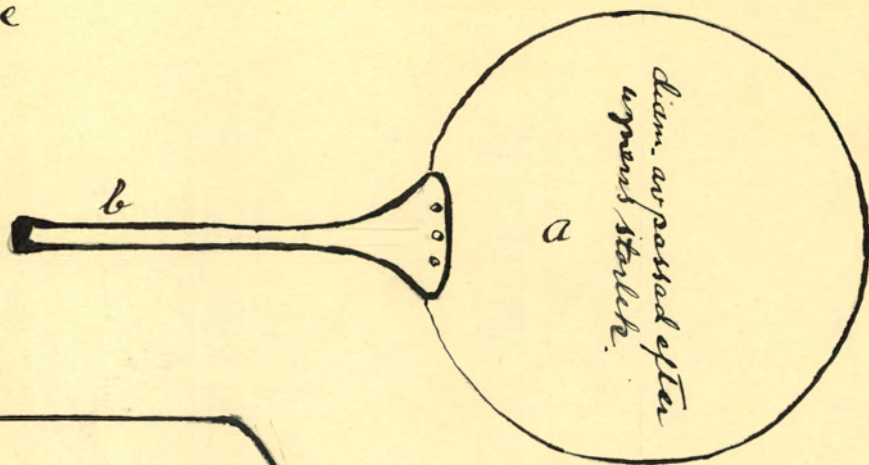
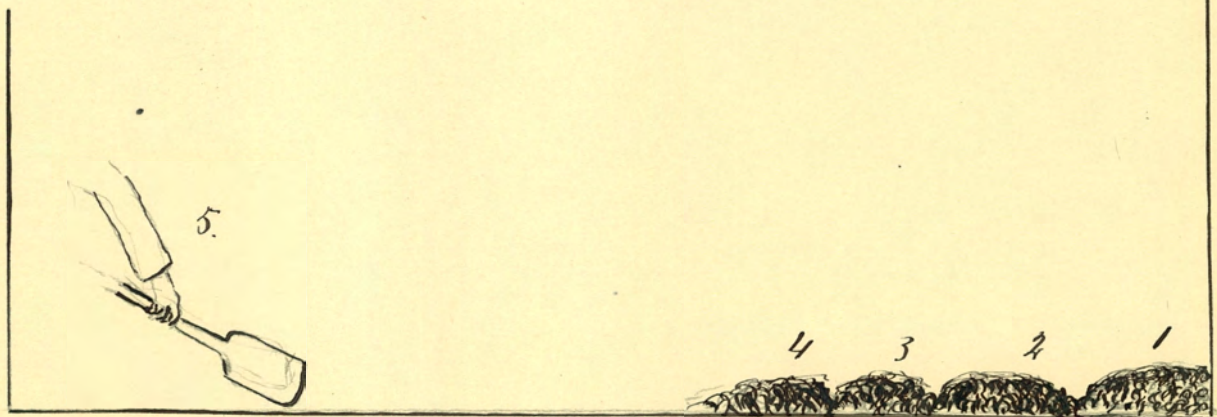

Fig. 6.

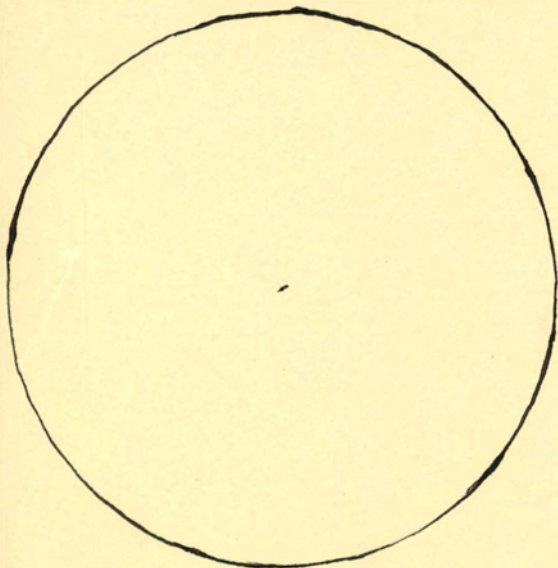
Landsmålsarkivet Uppsala 8299
Konrad Brännman. 1935. ÖVERKALIX
NB.

Frgl. 16

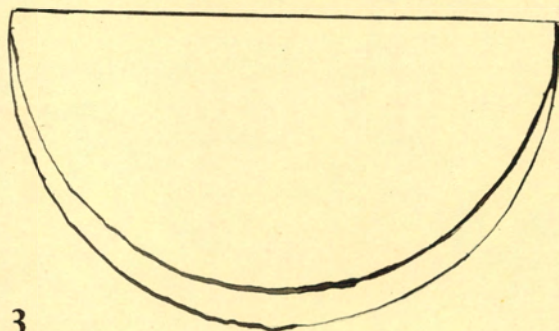
Tyrviket bröd.

Fig. 8.

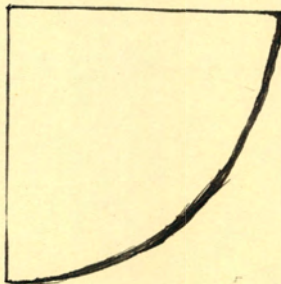
1

2

3

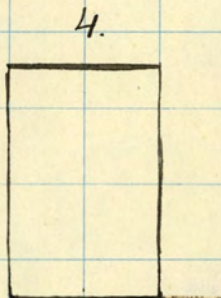
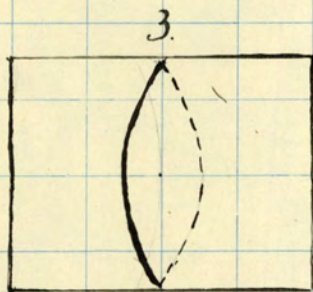
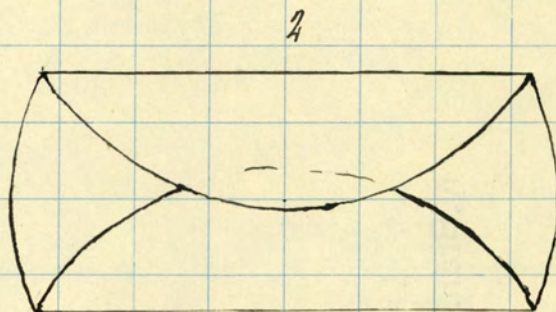
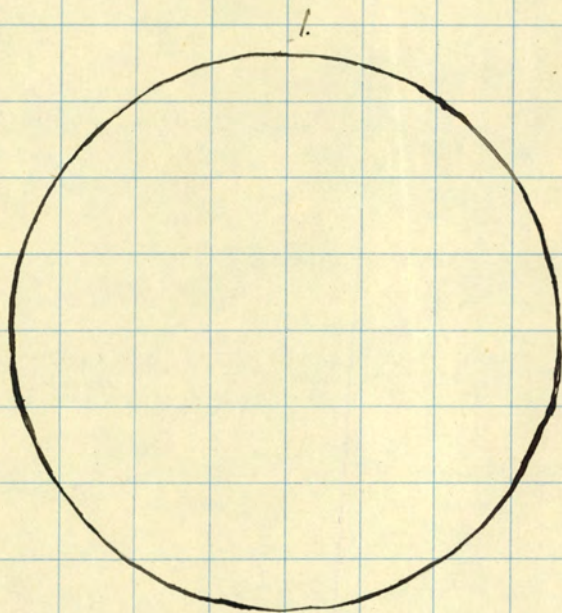

Landsmålsarkivet Uppsala 8299
Konrad Brännman. 1935. ÖVERKALIX
NB.

Frgl. 16

Fig 9.

Tegelbröd.

Landsmålsarkivet Uppsala 8299
Konrad Brännman 1935. ÖVERKALIX
NB.